

Rechten van de natuur

Marc Steen¹

‘Rechten van de natuur’ is een filosofisch en juridisch concept dat stelt ‘dat de natuur rechten heeft om te bestaan, te floreren, te gedijen en ecologische processen in stand te houden’. Deze rechten zouden kunnen worden vormgegeven via een constructie waarbij een stuk natuur, een bos, een rivier, rechtspersoonlijkheid krijgt en voogden of vertegenwoordigers worden aangesteld om op te treden namens dat stuk natuur. Enkele argumenten vóór en tegen het erkennen van zulke rechten worden in dit artikel besproken.

1. Inleiding

Stel je voor: we spelen gezellig een spelletje Monopoly. De regels zijn duidelijk. Het spel gaat over eigendom en over het maken van winst. Dan blijkt plotseling dat er een rivier dwars over het spelbord loopt. En die rivier zou rechten hebben. En daar moeten we nu rekening mee gaan houden. Dat brengt de spelers in verwarring. Iets dergelijks gebeurt er als mensen voor het eerst horen van rechten van de natuur. Onze economie, politiek en wetgeving zijn gebaseerd op een begrip van de natuur als object; een object dat je kunt bezitten, kunt gebruiken en kunt uitputten. Het spelbord, de kaders en de vakjes zijn duidelijk. Het voorstel dat de natuur rechten heeft en dat we deze zouden moeten erkennen, gaat daar dwars doorheen.

Onder anderen Jessica den Outer zette dit onderwerp op de kaart in Nederland.² Reeds in 1972 publiceerde de Amerikaanse rechtswetenschapper Christopher Stone een artikel met de titel: *Should trees have standing?* Hij beantwoordde die vraag bevestigend. Toch is het nog steeds een relatief nieuw onderwerp voor veel mensen.³ Stone waar- schuwde er al voor dat mensen het idee dat de natuur rechten heeft vreemd of beangstigend of lachwekkend kunnen vinden.⁴ Het is daarom nuttig om rechten van de

natuur nader te onderzoeken. De focus van dit artikel ligt op ‘rechten van een stuk natuur’, van een specifieke rivier of specifiek bos bijvoorbeeld, een ecologisch systeem, inclusief de dieren en planten in dat ecologisch systeem (*niet* in de zin van: de rechten van een specifiek dier of plant, of van een specifieke diersoort of plantensoort).

De volgende vraag staat daarbij centraal: *Wat zijn argumenten vóór en wat zijn argumenten tegen rechten van de natuur?* Deze vraag wordt benaderd vanuit de rechtsfilosofie en in vier stappen beantwoord: eerst wordt verhelderd wat we bedoelen met rechten van de natuur en hoe die juridisch kunnen worden vormgegeven; vervolgens worden argumenten vóór en argumenten tegen besproken. Deze argumenten worden besproken vanuit een positieve houding ten opzichte van het erkennen van rechten van de natuur. Deze houding past bij het onderwerp; ‘rechten van de natuur’ is op dit moment immers in ontwikkeling, in een context waarin de natuur nauwelijks of geen rechten heeft. Tot slot worden twee voorbeelden in Nederland besproken.

Dit artikel gaat slechts heel zijdelings over positief recht; er zijn immers nog heel weinig ‘rechten van de natuur’ geïmplementeerd in Nederland. Alleen de gemeente Eijsden-Margraten heeft zoiets gedaan, in

Auteur

1. Dr. ir. M.G.D. Steen is senior onderzoeker bij TNO en masterstudent Staatsrecht en Encyclopedie aan de Open Universiteit. Met hartelijke dank aan Jessica den Outer voor haar advies bij het uitwerken van de twee voorbeelden (Maas en Amelisweerd); en voor commentaren van Mirjam van Schaik en Derk Venema (beiden Open Universiteit) en Björn Hoops (Rijksuniversiteit Groningen).

Noten

2. J. den Outer, *Rechten voor de natuur*,

Rotterdam: Lemniscaat 2023. Zie ook:

M.J. Kroeze, ‘Een rivier als rechtspersoon?’, *RM Themis* 2022, 1, p. 1-3; T. Lambooy & R. Mackor, ‘Een procederende rivier’, *AA* 2022, 7/8, p. 596-607; T. Lambooy, R. Jeurissen & R. Mackor, ‘Het verlenen van rechten aan natuurentiteiten onderzocht vanuit een juridisch-maatschappelijk en ethisch perspectief’, *JV* 2023, 49, 4, p. 99-113; en M.A. Loth, ‘Stemmen door de tijd. Over intergenerationele zorgplichten in het aansprakelijkheidsrecht’, *NJB* 2023/1475. Voor een kritische beschouwing op het toekennen van rechtspersoonlijkheid

aan een natuurentiteit, vanuit vermogensrecht, zie: J.H. ter Beek, ‘Een rechtstheoretische problematisering van de natuurentiteit als rechtspersoon’, *RM Themis* 2024, 1, p. 40-56. Er bestaat overigens een verschil tussen rechten voor de natuur en rechten van de natuur: voor drukt uit een streven naar het toekennen van zulke rechten; van drukt uit een *erkennen* van rechten die de natuur reeds heeft. Hier wordt ‘rechten van de natuur’ gebruikt; dit sluit aan bij de internationaal gangbare term ‘rights of nature’.

3. L. Burgers, ‘Private Rights of Nature’, *Transnational Environmental Law* 2022,

afl. 3, p. 463-474; L. Burgers & J. den Outer, *Rights of nature. Case-studies from six continents*, Embassy of the North Sea, 2021; en A. Putzer, T. Lambooy, R. Jeurissen & E. Kim, ‘Putting the rights of nature on the map. A quantitative analysis of rights of nature initiatives across the world’, *Journal of Maps* 2022, 18, afl. 1, p. 89-96.

4. C.D. Stone, ‘Should Trees Have Standing? Toward legal rights for natural objects’, *Southern California Law Review* 1972, 45, p. 450-501, i.h.b. p. 455 (‘odd or frightening or laughable’).

Amelisweerd © Shutterstock

november 2023.⁵ Bovendien gaat dit artikel *niet* over (empirische) vragen naar effectiviteit, bijvoorbeeld de vraag of 'rechten van de natuur' een effectief middel is ten opzichte van andere middelen, zoals milieuwetgeving, strafrecht, of aansprakelijkheidsrecht.⁶

2. Juridisch vormgeven van rechten van de natuur

Rechten van de natuur is een filosofisch en juridisch concept dat stelt 'dat de natuur rechten heeft om te bestaan, te floreren, te gedijen en ecologische processen in stand te houden'.⁷ Vaak komt daar nog bij: het recht op herstel, bijvoorbeeld na vervuiling.⁸ Het is belangrijk om te begrijpen dat rechten van de natuur heel anders van inhoud kunnen zijn dan bijvoorbeeld mensenrechten. Rivieren hebben het recht om vrij te stromen – dat recht is niet relevant voor mensen. En andersom hebben mensen recht op vrijheid van godsdienst – en dat recht is niet relevant voor rivieren. Oftewel:

'Trees have tree rights, insects have insect rights, rivers have river rights, and mountains have mountain rights.'⁹

Bovendien gaat het om een fundamentele verschuiving van natuur als *object* naar natuur als *subject*. Momenteel zien veel mensen de natuur als *object*, met weinig of geen rechten.¹⁰ Voorstanders van rechten van de natuur zien de natuur echter als levend, als inherent waardevol en als *subject*: met een juridische status en met eigen belangen die kunnen worden geschaad of behartigd.¹¹

Er zijn verschillende manieren om rechten van de natuur juridisch vorm te geven. Een land kan bijvoorbeeld rechten van de natuur erkennen in de grondwet. Dat heeft Ecuador gedaan in 2008. Dat initiatief kwam onder andere voort vanuit de inheemse bevolking, de Quechua, en hun filosofie van het goede leven (*sumac kawsay*), samen met

de natuur (*Pachamama*). Het bijzondere van deze codificering is dat alle natuur rechten heeft en dat elke persoon, natie, volk, of gemeenschap kan opstaan voor die rechten. Tot nu toe is Ecuador het enige land met rechten van de natuur in de grondwet.¹²

Een juridische constructie die veel vaker voorkomt is: rechtspersoonlijkheid en voogdij of vertegenwoordiging. Een specifiek stuk natuur krijgt rechtspersoonlijkheid – wordt rechtssubject, met bepaalde rechten en plichten – en mensen worden aangesteld als voogden of vertegenwoordigers. Zij spreken namens dit stuk natuur en behartigen zijn belangen; vergelijkbaar met voogdij over een minderjarig kind. Deze constructie werd bijvoorbeeld toegepast bij de Whanganui-rivier in Aotearoa (Nieuw-Zeeland) (2017) en bij het Mar Menor, een zoutwater lagune in Spanje (2022).¹³ Bij veel van deze initiatieven waren de lokale bevolking en het lokale bestuur drijvende krachten. Bij de Whanganui-rivier wordt de voogdij ingevuld door een groep mensen: één helft vanuit de overheid, de andere helft vanuit de inheemse bevolking, de Maori. Deze mensen kunnen een rechtszaak aanspannen namens het natuurgebied, bijvoorbeeld tegen een bedrijf dat dat natuurgebied vervuult. Deze constructie biedt ook mogelijkheden om proactief te handelen. Bij de Whanganui-rivier gaan de voogden in overleg met andere partijen, bijvoorbeeld bij het maken van plannen. De voogden kunnen een breder perspectief innemen; breder dan een gekozen politicus (die wil worden herkozen) of een bestuurder van een bedrijf (die winst wil maken).

Het gaat om een fundamentele verschuiving van natuur als object naar natuur als subject

Tot slot een opmerking over het risico dat deze voogden of vertegenwoordigers zullen spreken vanuit hun eigen, menselijke belangen. We zijn voor het kennen van de behoeften en belangen van een stuk natuur overigens niet uitsluitend afhankelijk van deze mensen. De natuur kan zelf ook communiceren en wij kunnen daarop reageren. Als je een droog, geel grasveld ziet, dan kun je de behoefte van dat grasveld waarnemen; namelijk: water. In het voorbeeld van Mar Menor – een meer in Spanje dat in 2022 erkend werd als rechtspersoon, met voorgedij – was duidelijk wat er aan de hand was; de natuurramp sprak voor zich. De omringende groente- en fruitteilers dumpten jarenlang bestrijdingsmiddelen in het meer. In de zomers van 2019, 2020 en 2021 steeg de temperatuur boven de 40 graden. Een dikke, groene laag algen bedekte het meer en duizenden dode vissen dreven naar boven.¹⁴ Saillant detail: Mar Menor is een 'Natura 2000'-gebied,¹⁵ dus zou goede bescherming moeten genieten.

3. Argumenten vóór het erkennen van rechten van de natuur

Er zijn verschillende argumenten vóór het erkennen van rechten van de natuur. Als eerste is er een fundamenteel en *filosofisch* argument: De natuur heeft rechten enkel en alleen omdat zij bestaat.¹⁶ Dit argument is analoog aan het argument dat mensen rechten hebben enkel en alleen omdat zij bestaan. Bij de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens schreef Hernán Santa Cruz, een van de opstellers, dat 'the supreme value of the human person ... did not originate in the decision of a worldly power, but rather in the fact of existing'.¹⁷ Volgens dit argument zou de natuur, vanwege 'the fact of existing' rechten hebben.

Daarnaast is er een logisch en *wetenschappelijk* argument: vanuit het inzicht dat de mens onderdeel is van de natuur, van een groot en complex ecosysteem, staat de natuur centraal en heeft de natuur bepaalde rechten. Dit argument gaat in tegen een antropocentrisch wereldbeeld, waarbij de mens centraal staat; een wereldbeeld dat

we hebben sinds de Europese Verlichting.¹⁸ Francis Bacon (1561-1626), een proponent van de wetenschappelijke revolutie, vond dat de mens de natuur als object moest benaderen en gebruiken.¹⁹ Vanuit inzichten uit bijvoorbeeld geologie en ecologie, echter, weten we dat de mens onderdeel is van de natuur en dat de natuur een complex systeem is; een kwetsbaar systeem bovendien, met beperkte draagkracht.²⁰

Als eerste is er een fundamenteel en filosofisch argument: De natuur heeft rechten enkel en alleen omdat zij bestaat

Die kwetsbaarheid van de natuur leidt tot een *moreel* argument: vanuit de noodzaak om de natuur te beschermen, zouden we de rechten van de natuur moeten erkennen.²¹ Dit hangt samen met de noodzaak om bepaalde fundamentele rechten van mensen te beschermen. Dit argument drukt een erkenning uit van de samenhang tussen mens en natuur, en van het samengaan van rechten van mensen en rechten van de natuur.²² Bruno Latour sprak daarover in termen van *terroir*: 'datgene waarvan je afhankelijk bent'.²³ Een voorbeeld: In een rechtszaak over het Los Cedros-levelwoud in Ecuador oordeelde de rechter dat drie samenhangende rechten waren geschonden: de rechten van de natuur; het recht van de lokale bevolking op water en een gezond milieu; en het recht van de lokale bevolking op voorafgaand overleg.²⁴ Dit morele argument hangt samen met maatschappelijke rechtvaardigheid en het herstellen en voorkomen van schade van kolonialisme en ongebreideld kapitalisme.²⁵ De belangen van de

5. Motie Rechten van de natuur, eijdsen-margraten.bestuurlijkeinformatie.nl/Agenda/Document/71039cb9-c1d8-45ef-b8ea-2285001dfc5c?documentId=ead46e04-2e02-453c-9498-b83ba2b4ee7c&agendalt emId=ab948796-52dc-459e-a866-eca34df9d9de.

6. Zie daarvoor: Kroeze 2022, Lambooy & Mackor 2022, Lambooy, Jeurissen & Mackor 2023 en Ter Beek 2024.

7. Den Outer 2023, p. 23.

8. Stone 1972, p. 459-464.

9. Th. Berry, *The Great Work. Our way into the future*, New York: Harmony/Bell Tower 1999: p. 5.

10. Milieuwetgeving, strafrecht en aansprakelijkheidsrecht kunnen enige bescherming geven; maar deze zijn meestal onvoldoende voor effectieve bescherming van de natuur.

11. Stone 1972, p. 458. Voor de intrinsieke waarde van natuur, zie L. Vilkkka, *The intrinsic value of nature*, Leiden: Brill 1997.

12. In 2023 kwam de Partij voor de Dieren met een initiatief om rechten van de natuur in de grondwet op te nemen, partijvoordieren.nl/nieuws/partij-voor-de-dieren-start-initiatief-grondrechten-voor-de-natuur.

13. Deze en andere initiatieven worden beschreven in Burgers & Den Outer 2021 en Den Outer 2023.

14. Den Outer 2023, p. 100-102.

15. Natura 2000 gaat over het behoud en herstel van biodiversiteit, en heeft betrekking op gebieden (biotopen) en op soorten en hun habitats (natura2000.nl/).

16. Stone 1972; R.F. Nash, *The Rights of Nature. A History of Environmental Ethics*, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 1989; en Berry 1999.

17. un.org/en/about-us/udhr/history-of-the-declaration.

18. Overigens is 'rechten van de natuur' altijd enigszins antropocentrisch; het recht, als onderdeel van menselijke cultuur, is altijd

een menselijke uitvinding, ook als die op de natuur is gericht. Zie ook Burgers & Den Outer, p. 61.

19. Bacon schreef o.a. 'Nature must be taken by the forelock'; wordt geciteerd in C. Merchant, 'The death of nature,' in: Michael E. Zimmerman e.a. (red.), *Environmental philosophy. From animal rights to radical ecology* (3e editie), New Jersey: Prentice Hall 2001, p. 273-286, i.h.b. p. 278.

20. D.H. Meadows, D.L. Meadows, J. Randers & W.W. Behrens III, *The Limits to Growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*, New York, NY: Universe Books 1972; en D.H. Meadows, *Thinking in Systems: A Primer*, White River Junction, Vermont: Chelsea Publishing 2008.

21. Dit argument lijkt op de argumenten van natuurbeschermers zoals John Muir (1838-1914) en Aldo Leopold (1887-1948); zij legden de nadruk op het beschermen

van 'wilde natuur'.

22. United Nations, Report of the Secretary General: *Harmony with Nature*, A/75/266 28 juli 2020, par. 40; wordt geciteerd in Den Outer 2023, p. 81.

23. B. Latour, *De Aarde bewonen. Nicolas Truong in gesprek met Bruno Latour*, Amsterdam: Octavo 2023, p. 49.

24. Den Outer 2023, p. 95.

25. J. Darpö, *Can nature get it right? A Study on Rights of Nature in the European Context*, Brussel: Europees Parlement 2021, p. 11-13. Darpö stelt dat het erkennen van rechten van de natuur dikwijls hoort bij het herstellen van de schade van koloniale overheersing en bij het verdedigen van de belangen van een inheemse bevolking – en dat het erkennen van rechten van de natuur daarom minder geschikt zou zijn binnen de Europese Unie.

inheemse of lokale bevolking en van de natuur gaan daar-in samen. Vaak was de inheemse of lokale bevolking ook cruciaal bij het erkennen van rechten van de natuur. In het geval van Mar Menor bijvoorbeeld; de lokale bevolking haalde 640.000 handtekeningen op en 75.000 mensen vormden een ketting van 73 kilometer rondom het meer.²⁶

Er is ook een argument vanuit rechtsontwikkeling: het erkennen van rechten van de natuur hoort bij de ontwikkeling van het recht. Vroeger werden tot slaaf gemaakte mensen behandeld als objecten; totdat we hun rechten erkenden. Vroeger hadden vrouwen geen stemrecht; totdat we hun rechten erkenden. Analooq daaraan: vroeger behandelden we de natuur als object; totdat we haar inherente waarde en rechten erkenden.²⁷ De woorden van Martin Luther King zijn hier van toepassing: 'the arc of the moral universe is long, but it bends toward justice.'²⁸

Tot slot, een *instrumenteel* argument: het is nuttig om rechten van de natuur te erkennen omdat dat goed is voor het welzijn van mensen. Denk aan de bomen in de stad; die bieden in de zomer verkoeling aan mensen – belangrijk bij hoge temperaturen vanwege de klimaatcrisis. Of denk aan de insecten; die bestuiven de gewassen die we verbouwen als voedsel – ook niet onbelangrijk. Dit is een geldig argument en zal ook mensen aanspreken die niet warm lopen voor de natuur. Echter, het argument gaat uit van een instrumentele waarde van de natuur. En dat is anders dan de benadering die we hier voorop stellen: dat de mens onderdeel is van de natuur en dat de natuur inherente waarde heeft.

4. Argumenten tegen het erkennen van rechten van de natuur

Een eerste argument tegen het erkennen van rechten aan de natuur is *economisch*: rechten van de natuur zouden schadelijk zijn voor industrie, werkgelegenheid en concurrentiepositie. Een fabriek kan dan minder gemakkelijk afval lozen op een rivier. Een bedrijf kan dan minder gemakkelijk een bos kappen. Dit argument kan ook subtieler: natuurlijk willen we de natuur beschermen en daarvoor hebben we in Nederland al genoeg regelgeving; we hebben helemaal geen 'rechten van de natuur' nodig. Een weerwoord hierop zou zijn dat de huidige regelgeving helemaal niet voldoende is. Anders zou het beter lukken om bedrijven zoals Tata Steel en Chemours tot schoner produceren te bewegen. Voorts is het wel of niet beschermen van de natuur een politieke keuze – los van het wel of niet erkennen van rechten van de natuur.

In een recent artikel bespreekt Noah Sachs verschillende *juridische en praktische* argumenten tegen het erkennen van rechten van de natuur.²⁹ Hij stelt dat rechten van de natuur vaag en incoherent zijn, en daardoor ongeschikt in de praktijk van wetgeving, toezicht en handhaving.³⁰ Wat betekent bijvoorbeeld een recht van een rivier, om te bestaan, te stromen en te worden beschermd tegen vervuiling, in een concreet geval? Gaan we dan geen enkele invloed van mensen op zo'n rivier mogen dulden?³¹ Sachs geeft zelf weerwoord tegen dit argument, namelijk dat zulke rechten niet direct uitsluitel hoeven te geven, maar vooral een startpunt kunnen zijn voor een proces van beraadslaging. Net zoals bijvoorbeeld het recht op vrijheid van meningsuiting tamelijk open is geformuleerd en startpunt is voor beraadslaging.

Verder stelt Sachs dat het lastig is om de grenzen van entiteiten in de natuur vast te stellen. Een rivier heeft een boven-, midden- en benedenloop, en zijtakken in een uitgebreid stroomgebied. Waar liggen precies de grenzen van dat ecosysteem? Een weerwoord hierop is dat voor het beantwoorden van zulke vragen expertise kan worden ingewonnen bij experts op het gebied van geologie en ecologie. Het komt vaker voor in het recht, dat kennis uit andere vakgebieden wordt gebruikt.

Daarnaast stelt Sachs dat het lastig zal zijn om te bepalen waar we moeten stoppen met het erkennen van rechten van de natuur, als we eenmaal begonnen zijn met het erkennen.³² Dit is een redelijk punt: Waar moet je stoppen? Echter, die vraag kan beter worden beantwoord nadat we meer ervaring hebben opgedaan met deze rechten. Het eventueel begrenzen van de hoeveelheid rechtspersonen en rechten kan wachten tot later.³³ Bovendien stelt Sachs dat het erkennen van rechten van de natuur zal leiden tot ongewenst veel juridisering en tot ongewenst veel rechtszaken.³⁴ De voorgeden van al die natuurgebieden kunnen allerlei rechtszaken aanspannen, is de vrees. Het is hierbij goed om te onderkennen dat Sachs zijn analyse beperkt tot de Verenigde Staten – een land met relatief veel juridisering en veel rechtszaken. Waarschijnlijk speelt dit bezwaar veel minder buiten de VS. In

Zulke rechten hoeven niet direct uitsluitel te geven, maar kunnen vooral een startpunt zijn voor een proces van beraadslaging

Nieuw-Zeeland, bijvoorbeeld, worden de voorgeden van de Whanganui-rivier betrokken bij plannen maken, waardoor weinig rechtszaken nodig zijn.

Tot slot wijst Sachs op het risico dat partijen geschillen kunnen gaan uitvechten via de band van 'rechten van de natuur', niet om de natuur te beschermen.³⁵ Dit is een terecht punt van zorg; bedrijf A kan bedrijf B beschuldigen van het vervuilen van de rivier, met vooral de bedoeling om B te benadelen – terwijl A feitelijk weinig geeft om die rivier.

Verder komen Guim & Livermore met een *empirisch* argument tegen rechten van de natuur; op basis van onderzoek stellen zij dat het versterken van de rechten van organisaties die zich inzetten voor de natuur beter werkt dan het erkennen van de rechten van de natuur.³⁶ Een weerwoord zou kunnen zijn dat er nog relatief weinig bekend is over de effectiviteit van de rechten van de natuur. Bovendien hoeft het één het ander niet uit te sluiten. We kunnen de rechten van natuurbeschermingsorganisaties versterken en tegelijkertijd zulke organisaties aanstellen als voorgeden of vertegenwoordigers voor specifieke natuurgebieden.

Tot slot een *conservatief* tegenargument. Tijdens een

recente bijeenkomst van de VN in Nairobi, in een debat over rechten van de natuur, stelde de delegatie van het Verenigd Koninkrijk:

'The UK's firm position is that rights can only be held by legal entities with legal personality.'³⁷

Dat was bedoeld als ferme afwijzing van rechten van de natuur. Het is echter een cirkelredenering: de natuur kan geen rechten hebben omdat alleen dingen met rechtspersoonlijkheid rechten kunnen hebben. We kunnen deze cirkelredenering echter ook in omgekeerde richting doorlopen: als we rechtspersoonlijkheid toekennen aan bepaalde stukken natuur, dan kunnen die stukken natuur rechten hebben. Welke kant je op wilt draaien, is een ethische en politieke keuze.

5. Praktische voorbeelden en discussie

Omdat rechten van de natuur relatief nieuw zijn in Nederland, is het nuttig om te onderzoeken hoe zulke rechten zouden kunnen worden vormgegeven in de praktijk. Hierbij nemen we de constructie met rechtspersoonlijkheid en voogdij of vertegenwoordiging als uitgangspunt; een vorm die al vaak is toegepast in andere landen.³⁸ Een vorm ook die allerlei keuzemogelijkheden biedt. Welke (substantiële) rechten zijn verbonden aan die rechtspersoonlijkheid? En hoe wordt die voogdij of vertegenwoordiging (procedureel) ingericht?

Wat betreft de inhoud van die rechten, kunnen we het voorstel van Kurki volgen om te werken met *bundels van rechten*.³⁹ Hij kan zich voorstellen dat we bepaalde *claim-rights* van een natuurgebied erkennen, zoals het recht om verstoken te blijven van vervuiling; echter, hij kan zich niet goed voorstellen dat we *plichten* aan een natuurgebied toekennen.⁴⁰ Kurki heeft ook voorstellen voor het vormgeven van voogdij of vertegenwoordiging; daarbij onderscheidt hij *indirecte* en *directe* rechtspersoonlijkheid.⁴¹ De *indirecte* variant betreft het instellen van een rechtspersoon voor het beheren van een bepaald stuk natuur. Bij de *directe* variant wordt een bepaald stuk natuur zelf erkend als rechtspersoon, en spreekt een voogd namens dat stuk natuur. Verder stelt Kurki dat *directe* rechtspersoonlijkheid vooral *symbolische* waarde

heeft, en dat *indirecte* rechtspersoonlijkheid vooral *instrumenteel* nuttig kan zijn. Overigens kunnen symbolische waarde en instrumenteel nut ook samengaan en elkaar versterken.⁴²

Hieronder worden twee Nederlandse initiatieven besproken om rechten van de natuur te erkennen: de rivier de Maas en het bos Amelisweerd.⁴³ Deze voorbeelden zijn deels speculatief en vooral bedoeld om te illustreren welke

Symbolische waarde en instrumenteel nut kunnen ook samengaan en elkaar versterken

mogelijkheden er zijn om deze rechten vorm te geven.

De Maas ondervindt veel vervuiling, onder andere door lozingen en klimaatverandering.⁴⁴ Het initiatief 'Maas Cleanup' stelt voor om rechten van de Maas te erkennen. In dit geval kan worden gedacht aan *directe* rechtspersoonlijkheid, vooral vanwege de *symbolische* functie. Dit sluit aan bij rol die de Maas reeds speelt: geologisch, ecologisch, historisch, economisch en cultureel. De Maas bestaat al miljoenen jaren en is al eeuwenlang van belang voor miljoenen mensen. Als voogd kan een groep mensen worden aangesteld, bijvoorbeeld lokale burgers en wetenschappers om de belangen en rechten van de Maas te vertegenwoordigen. In de 'Petitie Maas in de wet' worden de volgende rechten voorgesteld:

'het recht om te stromen; het recht om de essentiële ecologische functies in haar ecosysteem uit te voeren, waaronder het bieden van een gezonde huisvesting aan vissen, amfibieën, waterplanten en ander rivierleven; het recht om vrij te zijn van verontreiniging; het recht om te voeden en te worden gevoed door een gezonde watervoerende laag in de ondergrond; het recht op inheemse biodiversiteit; en het recht op herstel.'⁴⁵

26. Den Outer 2023, p. 102-103.

27. Stone 1972, Nash 1989 en Berry 1999.

28. Toespraak van Martin Luther King, Washington National Cathedral, 31 maart 1968.

29. N.M. Sachs, 'A wrong turn with the rights of nature movement', *Georgetown Environmental Law Review* 2023, 36, p. 39-84. Overigens schrijft Sachs dat hij voorstander is van het beschermen van de natuur, maar meent hij dat rechten van de natuur een verkeerde afslag is ('a wrong turn').

30. Sachs 2023, p.55-61.

31. Zie ook: B. Hoops, 'What If the Black Forest Owned Itself? A Constitutional Property Law Perspective on Rights of Nature,'

Transnational Environmental Law 2022, 11/3, p. 475-500: p. 484.

32. Sachs 2023, p. 61-67.

33. Het gaat om het afwegen van 'op tijd starten met maatregelen om de natuur te beschermen' versus 'kostbare tijd verliezen met van tevoren alles helder te krijgen'; hierbij speelt ook het belang van rechtzekerheid. Overigens, als we ons zorgen willen maken over te grote aantallen rechtspersonen, dan zouden we ons bijvoorbeeld ook zorgen moeten maken over de vele brievenbusfirma's die worden ingezet voor witwassen; zie S. Eikelenboom & H. Rasch, 'Notarissen schrijven te makkelijk honderden spook-

bv's in op woonadressen', *Follow the Money* 11 april 2024.

34. Sachs 2023, p. 67-72.

35. Sachs 2023, p. 72-77.

36. M. Guim & M.A. Livermore, 'Where nature's rights go wrong,' *Virginia Law Review* 2021, 107/7, p. 1347-1419, i.h.b. p. 1419.

37. [theguardian.com/environment/2024/feb/22/uk-government-can-never-accept-idea-nature-has-rights-delegate-tells-un](https://www.theguardian.com/environment/2024/feb/22/uk-government-can-never-accept-idea-nature-has-rights-delegate-tells-un).

38. Burgers & Den Outer 2021 en Den Outer 2023.

39. V.A.J. Kurki, 'Can Nature Hold Rights? It's Not as Easy as You Think,' *Transnational Environmental Law* 2022, 11/3, p. 525-

552, i.h.b. p. 542-545.

40. Kurki 2022, p. 545-550.

41. Kurki 2022, p. 527-530.

42. Kurki 2022, p. 529.

43. Respectievelijk: rechtenvandenatuur.org/initiatieven/petitie-maas-in-de-wet-en-tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2022A01709; en rechtenvandenatuur.org/initiatieven/rechten-van-de-natuur-voor-amelisweerd/; en Lambooy & Mackor 2022.

44. nos.nl/artikel/2490054-waterbedrijven-maas-wordt-viezer-door-lozingen-en-klimaatverandering

45. maascleanup.nl/actie/petitie/.

Deze rechten vormen een bundel van *claim-rights*. Het zou onhandig zijn om hieraan *aansprakelijkheden* toe te voegen. Als een overstroming van de Maas schade veroorzaakt, dan zou het lastig worden om de Maas daarvoor aansprakelijk te stellen. En wie zou een schadevergoeding moeten betalen?⁴⁶ Bovendien stroomt de Maas door drie landen, waardoor aansprakelijkheid ingewikkeld zou worden, bijvoorbeeld als iemand in Frankrijk de Maas vervuult en iemand langs de Maas in Nederland daar schade van ondervindt.

Sinds de jaren negentig is Amelisweerd regelmatig in het nieuws vanwege plannen om de A27 te verbreden, waarbij een deel van het bos zou moeten worden gekapt.⁴⁷ Volgens een groep experts is Amelisweerd de ideale proeftuin om het erkennen van rechten van de natuur te verkennen: het is een klein gebied, met duidelijke grenzen en hoge intrinsieke waarde, met onder andere bomen van meer dan 200 jaar oud.⁴⁸ Zij stellen voor om een Natuurschap Amelisweerd-Rhijnauwen op te richten, een constructie vergelijkbaar met een waterschap.⁴⁹ Dat zou kunnen op basis van artikel 2:1 lid 2 BW.⁵⁰ Een groep mensen zou dan worden aangesteld als vertegenwoordigers. We kunnen dit begrijpen als een *indirecte* vorm van rechtspersoonlijkheid. Zo'n constructie kan een sterkere positie geven ten opzichte van bijvoorbeeld Rijkswaterstaat – die gaat over het aanleggen van snelwegen en over het eventueel onteigenen van zo'n stuk bos – dan de huidige constructie waarbij Amelisweerd eigendom is van Gemeente Utrecht. Die vertegenwoordigers kunnen immers de belangen van het bos bovenaan zetten. Dit is toch anders dan een gemeente die doorgaans diverse belangen naast elkaar zet en afweegt – bereikbaarheid, economie, natuur, recreatie etc. Verder kunnen we denken aan een bundel rechten die breder is dan alleen *claim-rights*. Amelisweerd is relatief overzichtelijk, vergeleken met de Maas, waardoor we ook kunnen denken aan plichten en aansprakelijkheden. Een natuurschap kan budget hebben om vertegenwoordigers en mensen voor het onderhoud van de bomen te betalen. En bij aansprakelijkheid zou een natuurschap schadevergoeding kunnen betalen. Ook zou in zo'n constructie een plicht kunnen worden opgenomen voor de overheid om de rechten van het bos van Amelisweerd te beschermen.⁵¹

6. Conclusie

In dit artikel is exploratief onderzoek gedaan naar rechten van de natuur. Dit is een relatief nieuw voorstel om te erkennen 'dat de natuur rechten heeft om te bestaan, te

floreren, te gedijen en ecologische processen in stand te houden'.⁵² Deze rechten worden dikwijls vormgegeven via een constructie waarbij een stuk natuur rechtspersoonlijkheid krijgt en voogden of vertegenwoordigers worden aangesteld om op te treden namens dit stuk natuur.

Enkele argumenten vóór en tegen het erkennen van zulke rechten zijn besproken. Vóór het erkennen van dergelijke rechten bestaan filosofische, wetenschappelijke, morele, historische en instrumentele argumenten: de natuur heeft rechten enkel en alleen omdat zij bestaat; omdat de mens onderdeel is van de natuur, een complex ecosysteem; vanwege de noodzaak om én de natuur én mensenrechten te beschermen; omdat het past bij de ontwikkeling van het recht; en omdat het nuttig is voor mensen. Tegen het erkennen van rechten van de natuur bestaan diverse economische, praktische, empirische argumenten: deze rechten zouden schadelijk kunnen zijn voor de economie (echter, dit betreft een politieke keuze); deze rechten zouden vaag en incoherent zijn (echter, mensenrechten zijn dat ook); het kan lastig zijn om grenzen te bepalen, bijvoorbeeld van een rivier (echter, de benodigde kennis kan worden ingewonnen vanuit geologie en ecologie); en het versterken van rechten van organisaties zou beter werken (echter, dit kan samengaan met het erkennen van rechten van de natuur). Verder zijn er juridische argumenten: het erkennen van rechten van de natuur zou kunnen leiden tot te veel juridisering en te veel rechtszaken (in de VS wellicht; in Nederland zal dit meevallen); proliferatie van dergelijke rechten (mogelijk; echter het is nuttig om eerst ervaring op te doen); en er is een risico dat partijen geschillen oneigenlijk gaan uitvechten over de band van 'rechten van de natuur' – dit laatste is inderdaad een punt van zorg. Ook zijn twee initiatieven besproken om te illustreren hoe rechten van de natuur in de praktijk zouden kunnen worden ingericht en ingevuld: de Maas en Amelisweerd.

Tot slot: terug naar Monopoly. Dat spel is ooit ontworpen om op speelse wijze iets te leren over de nadelen van eigendom en winst maken.⁵³ Het spel had oorspronkelijk twee sets spelregels: één anti-monopolie en één pro-monopolie; zodat spelers de verschillen konden ervaren. We kunnen zo iets weer doen. We kunnen een Monopoly-spel maken met een rivier dwars over het spelbord, om te ervaren wat rechten van de natuur betekenen. We zijn gewend aan een spelbord en spelregels die draaien om eigendom en winst. Maar zo zit de echte wereld niet in elkaar. De echte wereld bestaat uit levende natuur. •

46. Overigens heeft de Whanganui-rivier rechten, bevoegdheden, plichten en aansprakelijkheden (Den Outer 2023, p. 66). Dit is echter een andere situatie dan de Maas: de Whanganui stroomt in één land en de overheid vult een deel van de voogdij in; als de Whanganui rivier schade veroorzaakt, dan kan de overheid worden aangesproken.

47. nl.wikipedia.org/wiki/Amelisweerd#Protesten_tegen_snelweg.

48. volkskrant.nl/columns-opinie/amelisweerd-is-de-ideale-proeftuin-om-de-werking-van-rechten-voor-de-natuur-te-verkennen-bdf22af0; de auteurs maken

ook een vergelijking met de *Akte van Redemptie*, waarmee het Haagse Bos sinds 1576 'voor eeuwig' wordt beschermd.

49. Het bestuur van een natuurschap kan bijvoorbeeld bestaan uit: experts op het gebied van natuurbescherming, lokaal bestuur, en lokale bewoners; zie ook de voorbeelden van de Whanganui en van Mar Menor.

50. mr-online.nl/de-natuurrechtspersoon-dwarsbomen-of-inplanten/.

51. In de wet betreffende Mar Menor is een dergelijke bepaling opgenomen; art. 7 bepaalt dat overheidsorganen plichten

hebben omtrent: het ontwikkelen van beleid voor preventie en waarschuwing; het vergroten van maatschappelijke bewustzijn over de ecologische gevaren voor Mar Menor; het uitvoeren van onderzoek naar de staat van het Mar Menor-ecosysteem; het onmiddellijk beperken van activiteiten die schadelijk zijn voor het ecosysteem; en het verbieden en beperken van het introduceren van organismen die het biologische erfgoed van Mar Menor kunnen wijzigen (ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/Spain-Rights-of-Mar-Menor-Law.pdf).

52. Den Outer 2023, p. 23.

53. In 1904 patenteerde Elizabeth Magie *The Landlord's Game*, een spel waarmee mensen kennis konden maken met het Georgisme: een kritiek op het bezit van land en hoe dit de rijken rijker maakt en de armen armer. Het spel had twee sets spelregels: één anti-monopolie en één pro-monopolie, zodat spelers de verschillen kunnen ervaren. In 1935 kocht Parker Brothers het patent en bracht Monopoly uit, met alleen de pro-monopolie spelregels (en.wikipedia.org/wiki/The_Landlord%27s_Game).